

svemu, knjiga Gligora Stanojevića treba, prije svega, poslužiti kao izazov hrvatskoj historiografiji da ovo vrlo važno, a slabo istraženo razdoblje naše povijesti na području Dalmacije, napokon dođe u središte pažnje, jer je nemjerljivo značenje ovog stoljeća hrvatske i dalmatinske povijesti u formiranju buduće i suvremene slike južnih hrvatskih krajeva.

Borislav Grgin

PETER BURKE: GRADSKA KULTURA U ITALIJI IZMEĐU VISOKE RENESANSE I BAROKA (Städtische Kultur in Italien zwischen Hochrenaissance und Barock, Verlag Klaus Wagenbach, Berlin 1988, 221 str.)

Zvijezda britanskog historičara Petera Burkea jedna je od danas najsjajnijih na nebu povijesne znanosti. Burke (r. 1937, profesor kulturne povijesti na Emanuel College u Cambridgeu) pripada skupini povjesničara koja je učinila korak dalje u socijalnoj povijesti. U našoj su sredini, zahvaljujući svojim prevedenim knjigama, već poznati Carlo Ginzburg i Aaron Gurevič, ali su pripadnici te struje s anglo-američkog područja ostali od naših izdavača, pa i povjesničara, potpuno zapostavljeni.

Burke i ostali bave se onime što sami nazivaju antropološkom historijom, dakle historijom koja se bavi čovjekom. Nazivu bi se mogle uputiti neke zamjerke, jer koja se to historija u krajnjoj liniji ne bavi čovjekom?, ali on ipak vrlo točno upućuje u bit zanimanja spomenute grupe. Njihovo je istraživanje doista usmjereno k čovjeku, katkad pojedincu, katkad pripadniku grupe. Njih ne zanimaju gospodarske promjene same po sebi, nego im pozornost privlače posljedice tih promjena na život konkretnog čovjeka-pojedinca ili uže društvene grupe. Slično je i s društvenim promjenama koje postaju zanimljive tek kada možemo pratiti njihove utjecaje u stvarnom životu. Kulturna povijest nije za njih povijest umjetničkih djela ili razvoj stilova, nego način prihvaćanja i upotrebe umjetnosti u različitim društvenim slojevima i grupama, a možda ponajprije povijest simbola, kako to uostalom pokazuje i ova knjiga. Bilo bi pogrešno zbog toga ih optužiti da zanemaruju »veliku povijest«, historijske procese i strukturalne mijene koje su bitne za shvaćanje razvoja društva. Oni se koriste i tim saznanjima, uzajamno nadopunjujući i kontrolirajući spoznaje o sveobuhvatnim promjenama i pojedinačnim sudbinama. Zbog toga povijest u njihovim knjigama postaje najljudskijom te joj s pravom pripada naziv antropološke historije.

Već je iz naslova knjige vidljivo čime se Burke na njezinim stranicama bavi (on je, inače, autor slična djela pod naslovom »Renesansa u Italiji; socijalna povijest kulture između tradicije i otkrića«). Knjiga međutim nije izvorno djelo, nego zbirka ranije objavljenih članaka, djelomično prerađenih i dopunjenih za ovu priliku.

U uvodu autor objašnjava pojam historijske antropologije, njezin pretežno kvalitativni značaj i mikroskopsku perspektivu. Kao njezine važne ciljeve ističe pak tumačenje društvene interakcije u nekom društvu uz pomoć normi i kategorija dotične zajednice te neizbježnu analizu simbola i simboličnog. Napokon, za razliku od socijalne historije čije se teorije temelje u najvećoj mjeri na radovima Marxa i Webera, antropološka historija zasniva se na misli Emilea Durkheima. Zahvaljujući tome, ova grana historije vrlo je srodna sociologiji te je među njima katkad teško odrediti granicu.

Pišući o izvorima za svoja istraživanja, Burke upozorava na opasnost koja proistječe iz nepažljive upotrebe putopisa i dnevnčkih zapisa, u kojima ima mnogo podataka za historičara-antropologa. Putnici su bili skloni shematiziranju i prihvaćanju vjekovnih šablona, pa se tako, primjerice, u engleskih putopisaca kroz nekoliko generacija susreću iste krive i paušalne ocjene Talijana, ali su i sami stanovnici Apeninskog poluotoka u svojim dnevnicima voljeli iznositi tradicionalna mišljenja i predrasude. Slično je, uostalom, i s drugim vrstama pripovjednih izvora, a zanimljivo je da su čak i posve statistička vrela, npr. popisi stanovni-

štva, kako to autor pokazuje, opterećeni svjetonazorom svojih sastavljača (Brojiti, procjenjivati, klasificirati). Popis kao kolektivna predodžba, 33—44). U njima se može vidjeti odnos sastavljača prema ženama, djeci, pojedinim zanimanjima. Društvene norme kroz prizmu vjerskih ispituje autor u dva priloga (Pitanja biskupa o religiji puka, 45—53; Kako se postaje svetac protureformacije?, 54—66), dok u trećem analizira te iste norme izokrenute naopačke u svijetu otpadnika i isključenih (Prosjaci, lopovi, varalice. Poimanje protukulture, 67—78). Napose je zanimljiv tekst o stvaranju i verificiranju svetačkih kultova, u kojemu se govori o kriterijima koji su vladali u Rimu kao središtu, nasuprot onima prema kojima je netko smatran svecem u provinciji. Gledani u tom svjetlu, svetački kultovi postaju odrazom odnosa snaga središta i periferije, crkvene i svjetovne vlasti, pojedinih država i crkvenih redova. Jasno se u njima odražavaju i društvene mijene kojima je bilo zahvaćeno talijansko, ali i europsko društvo uopće na prijelazu iz 16. u 17. stoljeće.

Preostali dio knjige posvećen je uglavnom proučavanju raznih oblika komuniciranja. Komuniciranje je jedno od bitnih obilježja svake kulture, a izučavanje njegovih različitih aspekata omogućava povjesničarima da prevladaju model baze i nadgradnje, po kojemu je kultura samo odraz društva, jer se suptilnim analizama načina komuniciranja, medija i šifara, sadržaja i smisla poruka, kultura predstavlja kao bitni sastavni dio stvarnosti, a ne samo njezino zrcalo.

Kao jedan od bitnih oblika komuniciranja javlja se, naravno, jezik. U prvom tekstu (Govor i protugovor, 81—95) autor analizira odnos dijalekta i književnoga govora, odnosno pokušaje uspostavljanja potonjeg, a potom i jezike pojedinih društvenih slojeva. Spomenimo samo uzgred jednu autorovu tvrdnju koja pokazuje sudbinu hrvatske kulture u tuđim historiografijama (i sličnim znanostima): prema Burkeu, na sjeveru Italije govori se u ranom novom vijeku među ostalim i »dalmatinski«, uz što autor napominje da »srpskohrvatski« (Burkeovi navodnici) tada još nije kodificiran. Komentar uz ovu zbrku, kojoj je sam Burke sigurno najmanje kriv, nije potreban. Drugi je tekst o temi jezika posvećen psovki kao obliku komunikacije što je u talijanskim gradovima bio, dakako, znatno razvijen (Psovanje i vrijedanje Boga u ranonovovjekovnoj Italiji, 96—110). Gledano kroz uvredu, društvene norme i vrijednosti postaju jasnije no kroz »pristojni« govor.

Poseban oblik komuniciranja predstavljao je luksuz (Sjajne fasade — demonstrativni konzum u Italiji sedamnaestog stoljeća, 111—129). Iako nije bio stran ni srednjem vijeku, luksuz je došao napose do izražaja u vrijeme opadanja moći talijanskih gradova. Taj oblik ponašanja, nazvan demonstrativni konzum, tipičan je za društva koja su izgubila svoju stvarnu snagu te moć i važnost nastoje pokazati što većom potrošnjom i sjajem. U vrijeme kada je talijanska trgovina napustila prvo mjesto u Europi, grade se najveće talijanske palače i crkve. Autor navodi niz gradnji za koje su utrošene basnoslovne svote, ali i upotrebne predmete istoga značenja (od dijamantnog križa za 14 000 škuda i kreveta vojvode Ludovisa u Rimu za 90 000, do palače Pesaro u Veneciji za fantastičnih 500 000). Da se doista radilo o pretjeranom trošenju kao obliku komuniciranja, vidi se po tome što je rečeni krevet bilo moguće već u ono vrijeme turistički razgledati.

Turizmu kao temi posvećen je članak o karnevalu u Veneciji (146—154), u kojem Burke opisuje promjene u ritualima i običajima kojima je karneval bio popraćen (od 13. st. do 18. st., koliko to dopuštaju izvori), ali i mase posjetilaca koji su već od 16. st. upravo zbog toga dolazili u grad na lagunama.

Važan oblik prenošenja poruka bila je slika, prije svega portret (Slika kao pozornica. Samoprikazivanje u renesansnom portretu, 130—145). Autor u tekstu daje uzor analize slikovnog materijala, upozoravajući na razlučivanje onoga što je realno od onoga što je zasigurno namješteno ili naslikano po želji naručioca — od poze do odjeće i predmeta što prate portret.

Značenje rituala u izvanrednim prilikama opisao je autor u tekstu o ustanku Masaniella u Napulju 1647 (155—169). Između ostaloga, riječ je i o karnevalskom izboru Masaniella za kralja, što je i inače bio slučaj u evropskim bunama, a što nas ovom prilikom podsjeća na

slične zaključke Nade Klaić o Matiji Gupcu, što je u našoj historiografiji prešućeno ili odbačeno (da li s pravom?). O ritualima autor piše analizirajući i njihov posebni oblik, kao vrstu liječenja (Nadriliječnici, iscjeliteljice, šariatani — rituali ozdravljenja, 170—184).

Zaključak knjige odnosi se također na rituale i pitanje njihova ocjenjivanja u historiografiji, sociologiji i antropologiji (Odbacivanje rituala u Europi početkom novoga vijeka, 186—200). Autor se suprotstavlja tezi da su sva društva u jednakoj mjeri ritualizirana, kao i tome da je značenje rituala uvijek isto, iznoseći mišljenje da rituali gube svoj smisao i učestalost s izmakom srednjega vijeka, premda su i kasnije postojala razdoblja već ritualiziranosti, a ni ovo naše vrijeme nije na njih sasvim imuno.

Burkeova knjiga svakako bi zavrjedila svoj hrvatski prijevod, jer bi bez sumnje pružila poticaj novim usmjerenjima i hrvatske historiografije.

Neven Budak

ALEKSANDAR TRAJANOVSKI: CRKOVNO-UČILIŠNITE OPŠTINI VO MAKEDONIJA, Institut za nacionalna istorija, Skopje 1988, 408 str.

»Makedonske crkveno-školske općine su prave narodne ustanove, veoma potrebne u vrijeme kada makedonski narod nije imao priznat državno-pravni i crkveni aparat, izabrane od naroda, proizašle iz naroda i zadužene da se brinu i upravljaju crkveno-školskim i društvenim potrebama naroda, tj. s 'narodnim poslovima', konstatira u zaključku svoje knjige A. Trajanovski. Premda su crkveno-školske općine imale veliku ulogu pri stvaranju makedonske nacionalne svijesti, nije im — do pojave ove knjige — bilo posvećeno niti jedno značajnije djelo, nego su uglavnom prikazivani pojedini elementi djelatnosti tih nacionalnih institucija ili neke zasebne općine.

U uvodnom poglavlju (9—34) Trajanovski govori o izvorima i literaturi. Dao je selektivni osvrt na radove bugarske, ruske, srpske, grčke i makedonske historiografije posvećene problematici crkveno-školskih općina u Makedoniji, dok je detaljan pregled izvora i literature Trajanovski dao u prilogu knjizi (359—383).

U prvoj glavi (35—68) autor je analizirao kako je teklo formiranje crkvenih općina u Makedoniji do tridesetih godina 19. stoljeća. Prvo je dao genezu razvoja kršćanskih općina, a zatim pregled razvoja općina u Makedoniji (prije osnutka Ohridske arhiepiskopije, u vrijeme njezina postojanja i nakon što je, 1767, izgubila samostalnost i ušla u sastav Carigradske patrijaršije). Trajanovski tvrdi da historijska nauka nije dosada pokazala dovoljan interes za proučavanje pojave i razvoja prvih crkvenih općina u Makedoniji u vrijeme turskih osvajanja. Nakon što je opisao strukturu i zadatke crkveno-školskih općina u to vrijeme, Trajanovski se bavi problemom čorbadžijstva i »čorbadžijskih« crkvenih općina. (Čorbadžijama su u Makedoniji nazivali bogate građane, utjecajne u političkom i kulturno-prosvjetnom životu, osobito u 18. i 19. stoljeću. Preko njih je, pored ostalih načina, prodirao grčki jezik i kulturni utjecaj među makedonski narod.)

U drugoj glavi (69—157) Trajanovski govori o borbi za crkveno-školske općine u Makedoniji do 1860-ih godina. Opisao je društveno-ekonomske promjene u Turskoj, osobito u Makedoniji. Unatoč helenizatorskim težnjama Carigradske patrijaršije i pomoći koju su joj pružali čorbadžijski elementi, makedonsko građanstvo koje je migracijama seoskog stanovništva u gradove krajem 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća znatno osnažilo — postepeno preuzima crkvene općine. Trajanovski tumači stvaranje crkveno-školskih općina, između ostalog, i potrebom za suvremenom prosvjetom na materinjem jeziku. Posebno poglavlje posvećeno je strukturi i nadležnostima tih općina u razdoblju 1830—60. Općine su se bavile sljedećim djelatnostima: crkvenom, prosvjetno-kulturnom, komunalno-gradevinskom, zdravstveno-socijalnom, humanitarnom, obiteljsko-bračnom i administrativno-sudskom.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR
Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Ivan KAMPUŠ

LEKTOR I KOREKTOR
Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:
Društvo za hrvatsku povjesnicu
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šaljite na navedenu adresu

Cijena ovog broja 3.000 HRD

Izdanje časopisa sufinancira
Ministarstvo za znanost Republike Hrvatske
Hrvatski tiskarski zavod u Zagrebu -- listopad 1992.